

Lengyel vagyok, nem provokátor

KRZYSZTOF VARGA: TURULPÖRKÖLT

Európa Kiadó
Budapest, 2009
192 oldal, 2500 Ft

”

Adott egy félig magyar, félig lengyel – vagy tán egészen az – író, aki a fejébe vette, hogy külső szemlélőként beszél Magyarországról a lengyeleknek. A izgalmas irodalmi kísérlet utóbb magyarul is megjelent *Turulpörkölt* címmel, miután Krzysztof Varga az egyik legrangosabb lengyel irodalmi díjat gyűjtötte be a *Gulasz z turula* című kötetéért. A műfordítás után az alaphelyzet megváltozott: egészen más egy idegen országról a hazájabelieknek mesélni, és megint más a magyaroknak Magyarországról. Nem véletlen, hogy erre a dilemmára Varga is kitért a magyar kötethez írt előszavában: „(...) a magyar olvasó felejtse el, kicsoda, és próbálja meg lengyel oldalról nézni Magyarországot. Hátha ennek köszönhetően valami újat tud meg önmagáról, mint magyarról.” Bár a kérés szinte teljesíthetetlen – a befogadó aligha tud kibújni a saját bőréből –, de a sikeres recepció szempontjából ez legáltalában részben elengedhetetlen. A *Turulpörkölt* hazai olvasói értelmezésének egyik sarokköve lesz, hogy mennyire válik képessé máshonnan és másképpen rátekinteni a kötet tartalmára, aki nem félig magyar, hanem talán egészen az. Idetartozik, noha nem perdöntő, hogy ironikusnak és nem provokatívnak nevezte a kötet címét a szerző egy vele készített beszélgetésben, amihez szerencsésebb humorral közelíteni, mint nemzeti büszkeséggel.

A kötet keletkezéstörténetének része, hogy a magyar édesapját elvesztő író Varsóból azért utazott Budapestre, hogy a maga lengyel identitásával itt tegyen kísérletet arra – ahogyan ő fogalmaz: „bizonyos fokig számot vessek apámmal, intellektuálisan és érzelmileg feldolgozzam az elváltasunkat.” Ilyen elhatározással érdemes könyvet írni.

Gasztrónómiai nyomvonalra fűzte fel magyarországi be-dekkerét Krzysztof Varga, ami korántsem csak a címből vezethető le, hanem a nyolc fejezetre tagolódó mű szakaszhatárain található útjelzőkből is: *Kádár-paprikás*, *Horthy-pecsenye*, *Rákosi-leves*, *Bulcsú-Lehel-pörkölt*, *Szent István-szalámi*, *Gyurcsány-Orbán-lecsó*, *Kossuth-zsír*, *Árpád-szelet*. Bár a magyar konyha nem ürügy, nem melléktéma, mégsem volna he-

lyes a fentiek alapján úgy beállítani, hogy a Turulpörkölt egy mégoly szabálytalan szakácskönyv volna. Varga egy vele készült interjúbán a konyha, a történelem, a politika, a riport, a hangulat és a magántapasztalat valamiféle turmixának vagy koktélnak nevezte kötetét. A nyolc, egymással szoros tematikai kapcsolatot ápoló esszéből összeálló kötet ennek a célkitűzésnek maradéktalanul megfelel. (Ebből a szempontból zsákutcának tartom azokat az értelmezési kísérleteket, amelyek regényként fogják fel a művet.) A lengyelek néhány félrevezető közhelyen – csárdás, gulyás, Hortobágy – kívül szinte semmit nem tudnak Magyarországról, ami fordítva is igaz. Valójában annak a szentimentális vacakságnak a tartalmi részére se itt, se ott nem születne megközelítőleg sem kielégítő felelet: miért két jó barát a lengyel és a magyar. Bár a magyarok mentségére legyen mondva, olyan kevés barátjuk van a világon, hogy zsurorian számon tartják azt a néhányat – így a lengyeleket is –, akik ide sorolhatók.

A Turulpörköltben Varga szempillantás alatt jut el a gasztronómiától a nemzeti karakterjegyekig és a magyar komplexusokig. Ezzel maradéktalanul kiaknázza az esszéírás talán legszébb jellegzetességét: gyorsan és csillogóan szellemes módon teremt kapcsolatot egymástól látszólag távol álló jelenségek között. A *tudomány nehézkességének tőkésúlya nélkül* vitorlázik egy olyan ország történelmének és politikai jelenének Szküllái és Kharüdiszei között, ahol jószerevével hajózható víz is alig található. A szerzőt dicséri, hogy a közel kétszáz oldalas gondolatmenete során egy pillanatra sem feneklik meg, ami még akkor is igaz, ha sok megállapítása vitatható, elnagyolt, másképpen is magyarázható. De ez is az esszé lényege: *a személyesség* és a személyes meggyőződés felvállalásának igénye, miközben az állítások bizonyításának elve alapvetően a kognitív módszer és eljárás.

Az elmúlt évtizedekben erőteljes változáson ment át a lengyelek Magyarország-képe, ami még azzal a megszorítással együtt is érvényes, hogy mód felett keveset tudnak rólunk. Budapestről nézve sem áll másként a helyzet, mert a nemesi köztársaság (Rzeczpospolita), Piłsudski tábornagyból lett államfő, a varsói felkelés (1944), a Szolidaritás vezér Lech Walesa és az egykori tüneményes labdarúgó, Zbigniew Boniek jelenti jó esetben a magyarok lengyelekre vonatkozó teljes lexikális műveltségét. A Visztula partjáról nézve a 70–80-as évek Magyarországá az irigyelt „kommunista Nyugat” volt. A rendszerváltások elmosták Budapest kitüntetett szerepét a lengyelek szemében, a hazánk iránti érdeklődés lanyhává vált, amin majd a 2006-os fővárosi zavargások változtattak.

Ha szemrevételezzük Krzysztof Varga kérdéseit, akkor *a milyenek a magyarok?* és *a miért olyanok, amilyenek?* magától értetődő egyszerűségénél találjuk magunkat, miközben sejthetjük, hogy az ilyen trivialisításokra nem könnyű válaszolni. A Turulpörkölt alaptétele, hogy a *magyar élet fundamentuma a nosztalgia*, ami ebben a megközelítésben nem kizárólag a múltba révedést jelenti, hanem a történelmi traumákkal való szembenézésre és azok feldolgozására való képtelenséget. A valaha volt történelmi szerep elvesztése miatti értetlenség – bár ezt nem a szerző fogalmazza meg így – a nemzet kollektív tudattalanjának részévé vált. A tudatosság hiánya, a racionális magyarázatok megkerülése olyan vákuumba lök, amelyet az érzelmi megközelítések tölthetnek ki. Ez maga a kritikátlan múltba révedés. A magyarok így válnak a saját nosztalgiájuk foglyaiává. Az ebből következő lelki alapállás oka nem csak a megannyi történelmi kudarc, hanem a szerző gondolatmenete szerint valami más is: „A magyarok búskomorságát nagyrészt konyhájuk okozza. (...) Egy kiadós budapesti étkezés után mindig a melankólia, elvágódás, szomorúság és kedvetlenség lesz úrrá rajtam. (...) minden értelmes dolog megtörtént velem már az életben (...) – kanyarodik vissza elegánsan a törté-

nelemtől az étkezőasztalhoz. Itt és most nem csak a kulináris ügyek olyan tartalmi vonatkozásairól van szó, mint a hurka, kolbász, töltött káposzta, pörkölt, gulyás, csirkepaprikás, fasírt gyomorra gyakorolt hatása. Hanem sokkal inkább annak az életprogramnak a beváltásáról, ami az „aki magyar, addig eszik / míg a koporsóba teszik” meglehetősen *vegetatív indíttatású* célkitűzésében foglalható össze. „A zabálás jó orvosság a bánat ellen” – találjuk a megállapítást a kötetnek ugyanebben a gondolatmenetében, immár másfajta megközelítésben. Hogy milyen ördögi körben mozgunk, pontosan jelzi az okfejtés zárata: „a zabálástól aztán elhatalmasodik a melankólia.” Nem szorul különösebb bizonygatásra, hogy (önmagában) a zabálást az emberi létezés középpontjába állító értékrend valójában milyen *lelki szegénységről* árulkodik. A Turulpörköltet olvasva korántsem zárható ki az értelmezési lehetőségek sorából az a megoldó kulcs, ami szerint a magyarok egyetlen boldogságforrása az evés.

A lengyel szerző másik alaptétele, hogy a magyar identitás a nosztalgiára épül, éppen ezért nem tudunk mit kezdeni történelmünk nagy korszakainak elmúlásával. Krzysztof Varga logikája szerint a kudarcokon való túllépés képességének hiányától egyenes út vezet a boldogtalanságig, ami ismételten identitásképző elem – nemzeti szinten. Baljós és szomorú konstelláció, amivel nem nagyon áll módomban vitatkozni. Ellenvetésként megjegyezhető volna, hogy a nándorfehérvári diadal óta komolyabb hadi sikerrel nem büszkélkedő Magyarország a kompromisszumok robotosaként tett eleget a nemzeti túlélés elemi követelményének a felvilágosult abszolutizmus korában, a reformkorban, a kiegyezést követően, a trianoni békediktátum után és az elbukott 1956-os forradalom után is. Ez részben igaz is, de közben sok hamis kompromisszumot is megkötöttünk, amelyekben illúziókat tüntettünk fel realitásként, a délibábok kergetését pedig megvalósítható politikai cselekvésterveknek neveztük. A történelmi alkuk, vele a kényszerek tudomásul vétele, az engedmények kicsikarása *realistává kellett volna, hogy nevelje a magyarokat*, akiknél e helyett „a párban járó felsőbbrendűségi és kisebbségi érzés” vált uralkodóvá. Egy kudarcélményeken szocializálódott nemzet előtt elvben két út állt: túlélessé válik valóságérzékelése, vagy a maga alkotta nemzeti mitológiába menekül. Nekünk sikerült (megint) a rossz utat választani. A Turulpörköltet olvasva gyakran úgy éreztem, hogy boncasztalra fekteti a szerző Magyarországot, ahol szigorú, de nem együttérzés nélküli következetességgel tárja fel az általános kórképet. Tetszik ez nekünk vagy sem: magyarságismeretből mesterkurzust kapunk egy varsói fiatalembertől.

Az igényes zurnaliszta szemlélet- és írásmód teszi felettebb élvezhető olvasmányá a Turulpörköltet, ami abban az értelemben nem is véletlen, hogy Krzysztof Varga Közép-Európa talán legjobb napilapjának, a *Gazeta Wyborcza* vélemény- és kulturális rovatának volt szerkesztője. (Hermann Péter műfordítónak csak köszönni lehet az elvégzett munkáját.) Az újságírás jó iskola az íróvá váláshoz, bár nem kizárólagos út. Mégis *lényeglátást, problémaérzékelést, sűrítő fogalmazásmódot* – és ezek tagadhatatlanul írói erények is – egy jó szerkesztőségben a levegővel és a cigarettafüsttel együtt szippantja be az újságíró. Sokszor irigykedve húztam alá a kötet mondatait lassan múló bánattal, hogy ezeket nem én írtam. „A magyar sors azért ilyen tragikus, mert magukon a magyarokon kívül a világon senkit nem érdekel. Magyarországnak nem sikerült világra szóló ügyet csinálnia történelmi balsorsából.” De lélegzetelállító Krúdy Szindbádjáról szólva is: „Az élet útelágazásainál közlekedési rendőr módjára mutatja meg nekik (megcsalt szerelmeinek – a szerző megjegyzi.) a semmibe vezető utat.” A II. világháborús kiugrási kísérlet dilettantizmusáról pedig így. „1944-ben a németek úgy váltották fel Horthyt a ‘magyar Hitlerrel’, Szálasi Ferenccel, ahogyan egy használt tömí-

tést cserélnek ki.” Újabban nem rajongok az olyasfajta rövidre vágásokért, ami a „A kádárizmus csendben ölt, akár a széngáz. (...) A két műszakban végzett munka, amellel hogy infarktusokkal kamatozott, autó vagy üdülőtelek képében profitált” – de ez jó és adekvát retorikai megoldása az olyan esszenciális írásmódnak, ami a Turulpörkölt sajátja.

Jó néhány megállapítással vitába lehetne szállni. Akár a magyar öngyilkosság prezentációja kapcsán, mert Latinovitsot, Szécsi Pált és Márait e helyütt – nem kulturális okok miatt – nem emlegetném együtt. Magyarország Varga-féle területi felosztása is hagy kívánni valót maga után. Ennek a témának kétszer is nekifutott, de nem jutott elfogadható eredményre. Az végképp elfogadhatatlan, hogy a Duna továbbra is limesként választaná el egymástól az „ázsiai sztyeppét és az európai Pannóniát”. Így értelmezhetetlenné válna Szeged, Kecskemét, Debrecen, Eger, Nyíregyháza és Miskolc modernizációs sziget volta, amely szigetekhez mérten a dunántúli Zalaegerszeg, Veszprém, Szombathely, Szekszárd vagy Tatabánya szellemi és anyagi kultúrája nehezen állná az összehasonlítást. Hogy a kis urbanitások olyan keleti gyöngyszemeiről most ne is szóljunk, mint Gyöngyös, Sárospatak, Tokaj, Baja és Gyula.

A Turulpörkölt valóságos és szellemi utazása Budapestről indul és ide tér vissza. A szerző út közben megjárta Pécsét, Kazincbarcikát, Ózdot, Mohácsot, a Hortobágyot, a Balatont és Szegedet. Az apjáért ideérkező és tőle itt búcsúzó író keresve sem találhatott volna jobb helyet a kötet zárásához, mint a Kerepesi temetőt, ahol azért járt, „hogy az örökkévalóságnak szánt sírkövekre faragott izmos fenekeket és kebleket nézegessem”.

Tanulságos könyv ez az *idegengyűlölet egyik Mekkájáról*, ahol az idegenforgalmi vonzerőt sajátosan bornírt módon ellensúlyozta a szélsőjobb a „Magyar vagyok, nem turista” feliratú pólókkal. Ha Krzysztof Varga áttételesen felelni akarna, bizonyára úgy tehetné meg: *lengyel vagyok, nem provokátor*. Ezzel nem csak ahhoz a lappangó közéleti vitához szólna hozzá, ami a Bevezetés a magyar ornitológiába elnevezést kaphatná a turulmadarakkal egyre jobban benépesedő országban.

Bod Péter